

Długa i bogata w ważne dla kultury polskiej wydarzenia historia pałacu wilanowskiego sprawia, że każdy kolejny rok jest okazją do upamiętnienia w wilanowskim periodyku szczególnych faktów lub osób związanych z rezydencją i jej właścicielami.

Tom XXVIII „Studiów Wilanowskich” ukazuje się w dwusetną rocznicę śmierci Stanisława Kostki Potockiego. Ważna część materiałów prezentowanych w niniejszym tomie poświęcona jest zatem postaci i nadzwyczajnej aktywności hrabiego oraz dorobkowi dotychczasowych badań nad jego osobą.

Dwusetna rocznica śmierci Potockiego przypadła na jesieni 2021 roku, jednak z powodu pandemii Covid-19 planowane spotkania okolicznościowe przeniesione zostały do rzeczywistości wirtualnej lub przesunięte w czasie. Natomiast nietuzinkowe życie i wybitne osiągnięcia polityka, mówcy, estety, patrona nauki, badacza i kolekcjonera zawarte zostały w biografii politycznej Stanisława Kostki, zatytułowanej *Stanisław Kostka Potocki. Studium magnackiej kariery w dobie upadku i „wskrzeszenia” Polski*, autorstwa Mikołaja Getki-Keniga, badacza od lat zajmującego się historią zabiegów politycznych i działań na rzecz wskrzeszenia zmiecionego z mapy Europy kraju, a także przejawami aktywności społecznej i politycznej w okresie utraty niepodległości¹. Stanisław Kostka Potocki był jednym z aktywistów, których działania miały fundamentalne znaczenie, również dla budowania struktur nowego państwa. Jego ogromne zasługi jako ministra odpowiedzialnego za edukację w dziele podnoszenia poziomu i rozwoju polskiej oświaty i nauki oraz powszechności kształcenia pokoleń Polaków są niepodważalne. Brał czynny udział w tworzeniu wszechnicy warszawskiej i kształtowaniu jej zbiorów. Dlatego też książka poświęcona temu wybitnemu Pilawiczie ukazała się staraniem dwóch instytucji: Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego i Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

Wspomniana powyżej publikacja została na zamówienie Redakcji „Studiów Wilanowskich” wzbogacona przez jej autora o omówienie historii badań nad działalnością i recepcją dorobku Stanisława Kostki Potockiego. Mikołaj Getka-Kenig w tekście zatytułowanym *Od Staszica do Grochulskiej – badania nad biografią Stanisława Kostki Potockiego*, scharakteryzował poglądy wybranych badaczy zainteresowanych postacią właściciela Wilanowa oraz wskazał najważniejsze aspekty postrzegania Potockiego. Przytoczył oceny działalności Potockiego z prac między innymi Franciszka Sobieszczańskiego, Stanisława Krzemińskiego, Wincentego Gorzyckiego, Emila Kipy i wielu innych.

WPROWADZENIE

Joanna Paprocka-Gajek
Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie

Studia Wilanowskie
t. XXVIII, 2021
s. 9-19
Rocznik, ISSN: 0137-7329

1 M. Getka-Kenig, *Stanisław Kostka Potocki. Studium magnackiej kariery w dobie upadku i „wskrzeszenia” Polski*, Warszawa 2021

Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie od roku 2014 realizuje projekt „Johann Joachim Winckelmann i/und Stanisław Kostka Potocki. Nowe badania i dokumenty” we współpracy z Towarzystwem Winckelmanna w Stendal. Celem projektu jest badanie oddziaływania pism Johanna Joachima Winckelmanna (1717–1768), niemieckiego historyka sztuki i archeologa, na działalność i twórczość Stanisława Kostki Potockiego (1755–1821), który wraz z żoną Aleksandrą był właścicielem dóbr wilanowskich i założycielem pierwszego muzeum historii sztuki na ziemiach polskich, wpływowego polityka, reformatora edukacji publicznej i kolekcjonera. Wynikiem tej współpracy są między innymi tomy serii pod tym samym tytułem. W 195. rocznicę śmierci Stanisława Kostki Potockiego w ramach konferencji zorganizowanej przez cztery instytucje naukowe – Wydział Nauk Humanistycznych UKSW, Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Polskie Towarzystwo Badań nad Wiekiem Osiemnastym i Instytut Badań Literackich PAN poświęconej spuściźnie literackiej Stanisława Kostki Potockiego, podsumowano stan badań prowadzonych w muzeum nad działalnością kolekcjonerską i publicystyczną współwłaściciela wilanowskiej rezydencji. Owocem konferencji był tom wydany dwa lata później². W niniejszym numerze „Studiów Wilanowskich” czytelnik znajdzie podsumowanie prac badawczych prowadzonych w muzeum w ciągu ostatnich pięciu lat, zebrane przez Annę Kwiatkowską i Joannę Paprocką-Gajek.

W tekście włoskiego badacza Maria Cesarana odnajdujemy Stanisława Kostkę Potockiego w podróży do Noli. Autor poświęcił już niejedno opracowanie ojcu polskiej archeologii, analizując historię prac Potockiego na tym terenie oraz jego opinie na temat miejscowej sztuki. Noli – miasto nadzwyczaj często odwiedzane w drugiej połowie XVIII wieku – kusilo zarówno historią, jak i zapowiedzią owocnych wykopalisk. Podróżujący mieli możliwość zakupienia atrakcyjnych w formie, bogato zdobionych starożytnych naczyń użytkowych dopiero co wydobytych z ziemi. Bezpośredni zaś udział w wykopaliskach rodził nadzieję na okazjonalne nabytki. Zainteresowanych ściągała tu – tak jak Potockiego – możliwość pogłębiania wiedzy o starożytnym świecie poprzez wykopaliska, fascynacja na nowo interpretowaną i klasyfikowaną sztuką i kulturą. Ten bardzo ciekawy tekst konfrontuje dwa sądy wyrażone w zapiskach hrabiego z wiedzą wcześniejszych kronikarzy i podróżników, świadczącą o wspaniałości starożytnego miasta.

W odpowiedzi na wzmózoną aktywność badawczą instytucji oraz potrzebę szybkiego udostępniania w obiegu naukowym wyników prowadzonych badań, zamiarem Redakcji jest rozszerzenie zakresów tematów

2 Winckelmann – Potocki. *O spuściźnie literackiej Stanisława Kostki Potockiego. Studia i szkice*, red. D. Folga-Januszewska, T. Chachulski, Warszawa 2018 („Johann Joachim Winckelmann i Stanisław Kostka Potocki: nowe badania i dokumenty = Johann Joachim Winckelmann und Stanisław Kostka Potocki: neue Forschungen und Dokumente”, t. 3).

przewodnich kolejnych tomów. Dotychczas dominantą były oddzielne bloki tematyczne skupione osobno na historii i działalności Sobieskich, Sieniawskich, Czartoryskich oraz Lubomirskiej i Potockich. Zarówno w tym, jak i najbliższym tomie poświęconym historii ogrodów spodziewamy się różnego rodzaju podsumowań najnowszych badań, czekamy między innymi na raport w sprawie oceny stopnia autentyczności obrazu zakupionego przez Potockiego, przypisywanego Leonardowi da Vinci *Salvator Mundi*.

W bieżącym tomie drukujemy wyniki badań archiwalnych Michała Wardzyńskiego, który przedstawia nieznane archiwalia z lat 1698/1699 i 1720. W istotny sposób poszerzają one wiedzę na temat początku i przebiegu prac remontowo-budowlanych w wilanowskiej rezydencji i ogrodzie po śmierci króla Jana III. Odnalezione dokumenty podają sensacyjne szczegóły dotyczące działalności stiukatora Antonia Pertiego jako kierownika „fabryki wilanowskiej”. Zaprezentowana przez Autora identyfikacja i odczyt dokumentu z 1720 roku są przyczynkiem do dalszych badań nad podziałami majątku pomiędzy królewiczów Jakuba i Konstantego.

Kolejny prezentowany tekst opisuje dwudziestowieczne losy obrazu *Oplakanie* pędzla stypendysty króla Jana III, Jana Reisnera. Prowadzone w Wilanowie prace nad zdefiniowaniem roli i dorobku poszczególnych artystów tworzących na zlecenie władcy koncentrują się na rozmaitych problemach, starając się między innymi ustalić, który spośród nich należał do najbardziej cenionych. Obraz stanowi jedną z najciekawszych realizacji tego malarza, a jego dramatyczne losy odtworzył i przedstawił Konrad Pyzel. Wybitny, atrybuowany przez Mariusza Karpowicza artefakt został ofiarowany kościołowi siostr wizytek przez żonę artysty, Cecylię Reisnerową, w 1698 roku. Był on ważnym elementem dekoracji świątyni, o czym świadczą liczne adnotacje źródłowe. Podczas Powstania Warszawskiego zaginął w nieznanych okolicznościach. Jego stratę, wraz z wieloma innymi dziełami sztuki należącymi do zgromadzenia, zgłoszono już w lipcu 1945 roku. Pasjonujący w treści artykuł przedstawia historię poszukiwań obrazu oraz starań, aby w najlepszej kondycji przywrócić Warszawie i jej prawowitym właścicielkom wspólnie dzieło sztuki barokowej.

Ślady fascynacji sztuką Dalekiego Wschodu odnajdujemy w wilanowskiej rezydencji już od czasów króla Jana III. W latach 1730–1733 powstał gabinet w stylu chińskim ufundowany przez dzierżawiącego pałac Augusta II Mocnego. Dekoracyjne panele naśladujące lakę chińską wykonał zatrudniony na dworze lakiernik, swoją realizacją wpisując się w europejską wersję pojmowania tej sztuki, znanej głównie za pośrednictwem dzieł importowanych z Państwa Środka. Dekoracje nawiązujące stylistyką do sztuki Dalekiego Wschodu oraz obiekty rzemiosła pochodzenia chińskiego wzmiankowane były w wilanowskich inwentarzach, ponadto liczne

ich reprezentacje przetrwały do czasów współczesnych. Szczególne walory kości słoniowej jako tworzywa, jej wartość oraz wybitne umiejętności wykonywania dzieł misternej roboty przez chińskich rzemieślników sprawiły, że cenne artefakty trafiały do europejskich zbiorów jako *curiosa*. Latami przechowywano je w muzeum, niekiedy niemalże w postaci destruktywów. Konserwatorka Irma Fuks-Rembisz podjęła się rekonstrukcji zespołu trzech zniszczonych koszyków z kości słoniowej, wiążąc ich prawdopodobne pojawienie się w kolekcji wilanowskiej z czasami księżnej Izabeli [Elżbiety] Lubomirskiej. Tekst przygotowany przez Irmę Fuks-Rembisz przedstawia problemy badawcze związane z odtworzeniem formy, identyfikacją oraz datowaniem dzieł, częściowo możliwym dzięki odnalezionemu pigmentowi syntetycznemu.

Ozdobą rezydencji wilanowskiej, obok barokowej architektury i arcydzieł sztuki, było jej otoczenie. Starannie zakomponowany, obfitujący w unikatowe rośliny i zadbane ogród przydawał pałacowi splendoru od czasów króla Jana III przez cały okres, gdy posiadłość należała do Elżbiety Sieniawskiej, Augusta II czy Potockich. Tekst Jacka Kuśmierskiego omawia nieznane dotąd inwentarze roślin szklarniowych i oranżeryjnych opracowane w roku 1856 i 1857 przez inspektorów ogrodów wilanowskich. Inwentarze zawierają ponad 770 gatunków i odmian, a zarazem 7259 okazów roślin szklarniowych, oranżeryjnych i gruntowych obecnych w tych zasobach. O kolekcjonerskim charakterze twórczego zbioru świadczy fakt istnienia ogromnej liczby pojedynczych okazów z krajów zamorskich i tropikalnych. W świetle nadzwyczaj ubogiej wiedzy na temat działalności Aleksandry z Potockich Potockiej i jej męża Augusta, mającej na celu stworzenie wzorcowego gospodarstwa ogrodniczego przy rezydencji, przytoczone w aneksach odpisy dokumentów stanowią cenny przyczynek do identyfikacji aktywności na rzecz rozwoju polskiego ogrodnictwa. Szczególnie zasłużona na tym polu była właścicielka Wilanowa, wielokrotnie nagradzana na wystawach i w konkursach ogrodniczych. Tekst jest zapowiedzią kolejnego tomu „Studiów Wilanowskich”, którego tematem przewodnim będzie sztuka ogrodowa i otoczenie zabytkowych rezydencji.

Tom zamykają dwa interesujące komunikaty dotyczące ważnych bieżących wydarzeń w muzeum.

Często odwiedzający Wilanów goście zauważyli, że z podłóg dwóch największych pomieszczeń wilanowskiej rezydencji – Sali Białej i Galerii Obrazów zwanej Muzeum – zniknęły dywany ogromnych rozmiarów, wykonane przed niemal półwieczem. Barbara Czaja, konserwatorka tkanin, odtworzyła pokrótce historię jednego z tych dywanów, specjalnie zaprojektowanego do Galerii Obrazów. Po latach eksploatacji, decyzją wieloosobowego zespołu postanowiono usunąć wymagający licznych napraw, wysłużony kobierzec, przywracając dziewiętnastowieczny wygląd wnętrza dekorowanego parkietem ułożonym we wzór

trójkolorowej mozaiki, znany z pochodzącej z około 1877 roku ryciny Wojciecha Gersona reprodukowanej w jego albumie: *Willanów: album. Zbiór widoków i pamiątek*. Muzeum pragnęłoby przekazać dywan do Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, gdzie zachowały się jego projekty. Niestety, Muzeum Włókiennictwa, podobnie jak i Wilanów boryka się z brakiem wolnych przestrzeni magazynowych. Poszukujemy rozwiązania.

Marta Gołąbek, współkuratorka wilanowskiej odsłony krakowskiej wystawy pod tytułem „Rośliny i zwierzęta. Atlasy historii naturalnej w epoce Linneusza”, w swoim zwięzłym komunikacie przedstawia podstawowe założenia tej cieszącej się ogromnym zainteresowaniem prezentacji. Ekspozycja była dostępna dla publiczności od maja do sierpnia 2021 roku. Była interpretacją najważniejszych części składowych pokazu krakowskiego, dostosowaną do wnętrza otoczonej ogrodami wilanowskiej rezydencji. Pomimo ograniczeń wynikających z pandemii, wystawę odwiedziło 10 tysięcy zwiedzających. Mieli oni niekwestionowaną przyjemność obejrzenia ilustrowanych atlasów botanicznych i dziesiątek rycin z przedstawieniem świata roślin i zwierząt osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych badaczy oraz miłośników natury. Pokaz został wzbogacony prezentacją dzieł rzemiosła artystycznego, których dekoracje czerpały wzory z podobnych materiałów graficznych do tych prezentowanych w pałacu.

Po latach nieobecności, na łamy „Studiów Wilanowskich” powraca dobra praktyka informacyjna w postaci działu zatytułowanego „Kronika”. Jej celem jest podsumowanie najważniejszych wydarzeń, przedsięwzięć i projektów, które zostały zrealizowane przez muzeum w ciągu minionego roku. Jesteśmy przekonani, że jej przygotowanie do niniejszego tomu przez Martę Gołąbek i Jagodę Kruszewską, uzupełni obraz działalności prowadzonej przez Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie.

Zapraszamy do lektury
Joanna Paprocka-Gajek